

Sociokulturní kompetence pro pracovníky škol a školských zařízení Sociocultural competency for school and educational workers

Cílem projektu bylo vybudovat u cílové skupiny na pozadí východiskových jazyků a kultur žáků-cizinců a v souladu s platnými dokumenty (Školský zákon, Společný evropský referenční rámec) na bázi moderní lingvodidaktické koncepce tzv. sociokulturní kompetenci, která je jednou z klíčových prostředků k odstraňování bariér bránících žákům-cizincům rovnému přístupu ke vzdělávání a k řešení jejich úspěšné integrace do českého vzdělávacího systému a naší společnosti. Pracovníci škol a školských zařízení se tak naučili lépe porozumět měnícím se životním a sociálním podmínkám v domácím i cizojazyčném prostředí a budou schopni se na ně adaptovat, správně chápat vztahy mezi lidmi všech ras, národností a náboženství, porozumět různým společenským konvencím, zvykům a tradicím a povedou k prevenci rasismu a xenofobie prostřednictvím podpory interkulturní výchovy a vzdělávání a k podpoře integrace národnostních menšin.

Osvědčení o absolvování kurzu s názvem Sociokulturní kompetence akreditovaného MŠMT pod č. j. 28 179/2011-25-564 získala cílová skupina proškolením založeném na e-learningovém on-line kurzu v souladu s nejmodernějšími trendy a požadavky na multimediální interaktivní studijní texty, jejichž formáty plně respektují proces standardizace elektronických materiálů vycházející z aktivity SCORM a jsou zpřístupněny v LMS systému Claroline pod licencí GPL na speciálním serveru Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.

Pilotní ověření e-learningového kurzu s názvem *Sociokulturní kompetence pro pracovníky škol a školských zařízení* bylo zahájeno dne 6. května 2011 a ukončeno v září 2011. (Vzhledem k dvouměsíčním prázdninám pedagogů a dovoleným pedagogických pracovníků byl kurz prodloužen o 1 měsíc; toto prodloužení nemělo žádný vliv na účel a smysl této klíčové aktivity, kterým bylo ověření funkčnosti kurzu jako takového). Pilotní kurz byl nastaven tak, aby jej mohli všichni účastníci kurzu absolvovat i s kratším výpadkem z důvodu dovolených (např. na vypracování úloh byla ponechána větší časová rezerva, byly zrušeny plánované chaty, jež byly nahrazeny diskusními příspěvky, na které mohli účastníci kurzu reagovat podle svých možností i s časovou prodlevou). Pilotní ověření proběhlo on-line formou v prostředí LMS Claroline; kurz byl dostupný z webových stránek projektu <http://sociocultur.ujep.cz/index.php?idwebu=00> s podrobným návodem ke vstupu do kurzu i přímým vstup do kurzu. **Kurz absolvovalo celkem 25 pracovníků škol a školských zařízení.**

Studijní text je rozčleněn do sedmi oddílů, ke každému z nich jsou vypracovány autoevaluační testy a konkrétní praktické úlohy, ve kterých si pedagogičtí pracovníci ověřovali jak teoretické, tak i praktické znalosti a dovednosti k aktuálně probíraným tématům.

První kapitola byla zaměřena na vzdělávání žáků-cizinců na všech typech českých škol podle Školského zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, který vešel v platnost 1. ledna 2005, se zvláštním zřetelem na vzdělávání cizinců (§ 20), jejich začleňování do vyučovacího procesu, formy výuky a způsoby hodnocení.

Druhá kapitola studijního souboru byla věnována výkladu některých pojmů jako multikulturalismus, interkulturalismus, transkulturalismus; multikulturní výchova versus interkulturní výchova; cizojazyčnost versus jinojazyčnost apod. Pozornost byla soustředěna také na obsah multikulturní výchovy podle rámcových vzdělávacích programů (RVP) a

školních vzdělávacích programů (ŠVP) v českých školách, a to na základě skutečného stavu dané problematiky, který členové realizačního týmu na českých školách zjistili.

Obsahem **třetí kapitoly** byly metodické pokyny k začleňování žáků-cizinců do českého vzdělávacího systému s ohledem na odlišné sociokulturní prostředí, z kterého žák cizí státní příslušnosti pochází (např. pozitivně využívat sociokulturních rozdílů mezi zahraničním a českým žákem, připravit třídu na přijetí cizince, vhodně seznámit žáky s kulturními a sociálními odlišnostmi prostředí, z něhož nový žák přichází; přenést v tomto směru část iniciativy na žáka, podporovat toleranci ze strany žáků a učitelů k specifickým rysům a jevům, které souvisejí s náročností situace, v níž se cizinec v důsledku malé nebo žádné znalosti českého jazyka a zdejších poměrů a zvyklostí nachází, dát cizinci příležitost k pozitivní prezentaci, např. kulturními hodnotami svého etnika jako jsou písně, tance, zvyky apod., dát mu prostor pro rozvoj jeho tvořivosti a nadání, a to nejen v hodinách českého jazyka, ale i v dalších předmětech (zeměpisu, dějepisu, vlastivědě, občanské výchově, tělesné výchově aj.), neboť tato prezentace vede nejen k růstu sebevědomí žáka-cizince, ale zcela jistě obohatí i české žáky. Pedagog musí umět vytvořit prostor ve výuce k tomu, aby žák-cizinec představil českým spolužákům svůj mateřský jazyk, řečové/komunikační zvyklosti a zemi, odkud pochází, předvedl některé projevy spojené s tamními obyčejí apod.

Do nadstavbové, doplňující a tedy nepovinné části souboru studijních textů zařadil řešitelský kolektiv na základě požadavku cílové skupiny **čtvrtý oddíl** s názvem „Přístup k výuce žáků-cizinců podle Společného evropského referenčního rámce“, který obsahuje základní informace o Společném evropském referenčním rámci pro osvojování, vyučování a hodnocení evropských jazyků (dále jen SERR), jenž byl vytvořen v r. 1991 v rámci projektu „Threshold Level“. V dalších částech oddílu se účastníci kurzu mohli seznámit např. se stručnou charakteristikou lingvistického popisu češtiny podle SERR (s kompetencemi lexikálními, gramatickými, sémantickými, fonologickými, ortoepickými a ortografickými), s nástiny českých verzí publikovaných popisů na čtyřech úrovních (A1, A2, B1, B2), s některými poznatky a zkušenostmi učitelů z praxe při osvojování češtiny jako cizího jazyka apod.

Sociokulturnímu prostředí a sociokulturní kompetenci byl věnován poměrně rozsáhlý **pátý oddíl** studijních textů, který je jádrem celého kurzu, neboť mezikulturní otázky, prezentace jiné kultury a výklad jejích odlišností tvoří nedílnou součást jazykové výuky. Čím je český jazyk od mateřského jazyka žáků-cizinců vzdálenější, tím je i sociokulturní aspekt při výuce češtiny jako cizího jazyka důležitější, ale také obtížněji osvojitelný. Ve studijním textu jsou přehledně zpracovány formou power-pintových prezentací základní údaje a informace o zemích, odkud do České republiky žáci-cizinci nejčastěji přicházejí, o cizích kulturách, náboženství, tradicích, a to s ohledem na specifické školní prostředí, z kterého pramení i odlišné chování žáků-cizinců v české škole. Pozornost je věnována nejen zemím s kulturou blízkou českému prostředí, ale i státům se vzdálenou kulturou a zcela odlišným sociokulturním prostředím a sociokulturními aspekty. Texty se sociokulturní tematikou jsou doplněny řadou multimediálních příloh.

Šestý soubor studijních textů poskytl pedagogům v praxi náměty s literárním textem pro práci s žáky-cizinci. Ze zkušeností řešitelského kolektivu a pedagogů v praxi se ukazuje, že už od předškolních zařízení a dále na všech stupních škol lze úspěšně pracovat s žáky-cizinci např. s pohádkou a pověstí.

První část šestého souboru nabízí texty pohádek z různých zemí světa, jejichž obsah se od sebe odlišuje kulturními symboly, hrdiny apod. Pohádkové texty jsou doplněny obrazovými přílohami a pracovními sešity pro žáky-cizince, obsahují poznámky k textu k využití ve výuce, předpokládané cílové kompetence, nadstavbové informace, podněty k práci v konkrétní vyučovací hodině (motivace, otázky a správné odpovědi k práci s textem) a závěrečné zobecňující informace.

Druhá část oddílu je zaměřena na regionální výchovu, která bývá v českých školách často opomíjena (na rozdíl např. od rakouského školství). Pedagog by měl disponovat určitými znalostmi o regionu také proto, aby se žák-cizinec v české škole dozvěděl základní informace o oblasti a místě, jež se stalo jeho druhým domovem (vedle reálií o České republice). Vzhledem k realizaci projektu na PF UJEP v Ústí nad Labem obsahoval studijní soubor náměty pro práci s pověstmi a vyprávěními o městě Ústí nad Labem a jeho okolí.

Rozdílné sociokulturní prostředí bylo v kurzu prezentováno i prostřednictvím **trojazyčného frazeokulturologického on-line slovníku**, který tvořil poslední samostatnou část souboru, tedy **7. kapitolu**. Realizační tým pracovníků projektu je přesvědčen o tom, že výskyt frazeologických jednotek v různých evropských jazycích a kulturách (třebaže mnohdy s odlišným formálním vyjádřením) je důkazem toho, že skutečný, reálný jazykový obraz světa je mnohem častěji odrazem širších a obecnějších tendencí (geneticky či typologicky) než jen národně specifických. Vlastní praktické zkušenosti s výukou některých slovanských jazyků jako jazyků cizích jen potvrdily, že „svět v obrazech“ a „obraz světa“ v didaktickém přístupu J. A. Komenského zaujímá i v dnešní době významné místo, neboť tvoří nedílnou součást komunikační kompetence cizinců v běžné praxi, umožňuje nahlédnout do kulturologického kontextu jiného národa a odhalit různé perspektivy pohledu na jazyk z pozice jeho mluvčích, a to v jazykových, mezijazykových a mimojazykových souvislostech.

„**Rusko-česko-slovenský frazeokulturologický on-line slovník**“ doplněný ilustracemi a autentickými nahrávkami rodilých mluvčích by měl sloužit nejen k lepšímu pochopení nejužívanějších českých frazémů ze strany žáků ruské a slovenské národnosti, ale měl by se stát i pomůckou pro práci pedagogů s žáky-cizinci v české škole. Slovník poskytuje nejen základní frazeologickou školní zásobu ve třech jazycích (výběr jazyků byl dán vyšším počtem ruských a slovenských cizinců žijících v Ústeckém kraji), ale obsahuje i etymologii a kulturologický kontext frazeologických jednotek, což může učitel využít jak pro budování vlastní kompetence, tak také přímo ve vyučovací hodině při práci s žáky v multikulturní třídě nejen v hodinách českého jazyka, ale i v multikulturní výchově jako průřezovým tématu RVP. Účastníci kurzu obdrželi jako studijní materiál nejen jeho on-line verzi, ale i jeho tištěnou podobu s názvem *Rusko-česko-slovenská frazeokulturologická příručka* (180 stran).

Cílem **8. kapitoly** bylo zjistit, zda účastníky kurz jako takový pozitivně zaujal, což vyjádřili i v úloze 8.1 v krátké hodnotící závěrečné zprávě o kurzu a v úloze 8.3, ve které vyplňovali evaluační tabulku, v níž hodnotili kurz z několika aspektů, např. podle obsahu náplně a deklarovaného popisu kurzu, pedagogického přístupu, podle kvality obsahu/náplně kurzu včetně jeho celkového hodnocení. Dále se pokoušeli zhodnotit dopad kurzu jednak na osobní a profesní růst, pak nejen na žáky-cizince, ale i na ostatní žáky či kolegy a na samotnou školu. Řešitelský kolektiv zajímalo, zda se na školách, na kterých účastníci kurzu ve své praxi působí, začalo projevovat zavádění nových přístupů k žákům-cizincům a zda jim kurz dostatečně otevřel přístup k dalšímu vzdělávání, k novým sdružením a organizacím zabývajících se touto oblastí vzdělávání a problematikou v kurzu nastíněnou. Vzhledem

k pozitivním odezvám a na základě celkově kladného hodnocení kurzu lze konstatovat, že v tomto smyslu byl tedy jeden z cílů projektu splněn.

Věříme, že úspěšné absolvování e-learningového kurzu, který byl reakcí na proměnu společnosti, jež proběhla v důsledku nedávných geopolitických změn a integračních procesů ve střední Evropě, umožnil pracovníkům škol a školských zařízení nahlédnout do současného moderní rámce lingvodidaktického výzkumu a jeho aplikace v evropském kontextu jazykového vzdělávání, naznačil aktuální perspektivy vyučování českého jazyka z pohledu žáků-cizinců na všech stupních českých škol a představil český jazyk a české prostředí z opačné strany, a to z pohledu žáka-cizince a jeho učitele.

Cílem souboru studijních textů a testů bylo ukázat pedagogům v nové situaci interjazykových a interdisciplinárních vztahů specifický přístup k výuce češtiny jako cizího jazyka, a to i vzhledem k aktuálním výsledkům bádání v oblasti aplikované lingvistiky, zejména v disciplínách v širším smyslu sociolingvistických (jako je např. sociolingvistika, lingvodidaktika, pedagogická lingvistika, lingvistická antropologie, etnolingvistika apod.) nebo areálové, kontaktové či kontrastní lingvistiky apod.

V e-learningovém kurzu, který začal v **září 2011** a skončil **10. února 2012** a zúčastnilo se ho **181 osob** – pracovníků škol a školských zařízení (výsledky byly do konce února 2012 zpracovány, přičemž 20 osob bylo celkově neúspěšných – ty nezískaly z každé úlohy nebo testu požadované minimum 60% správných odpovědí), jsme zohlednili zkušenosti učitelů z praxe, poznatky kolegů sdružených v rámci Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka v Praze a několikaletou odbornou a výzkumnou činnost kolektivu spolupracovníků na PF UJEP v Ústí nad Labem vedeného Marií Čechovou, jejichž výsledky nás utvrdily v tom, že je zapotřebí při přizpůsobování se českému prostředí a osvojování češtiny cizinci stále více propojovat lingvistiku a didaktiku cizích jazyků, konfrontovat výuku češtiny jako jazyka mateřského a jazyka cizího, zvyšovat požadavky na výuku s ohledem na odlišné sociokulturní prostředí, odkud žáci-cizinci pocházejí, a volit systematický přístup odborných a pedagogických pracovníků při řešení základních lingvodidaktických otázek.

Kurz tedy vycházel nejen ze zkušeností řešitelského kolektivu, ale i ze zahraničních zkušeností v oblasti metodiky výuky nemateřského jazyka, v oblasti přístupu učitele a pedagogického pracovníka k žákovi pocházejícího z odlišného sociokulturního prostředí, v oblasti výuky v multikulturní třídě s ohledem na realizaci cílů multikulturní/interkulturní výchovy jako průřezového tématu RVP na všech typech škol v ČR.

Výuka v kurzu probíhala bezkontaktní formou, čili účastníci kurzu studovali pouze z domova či ze zaměstnání bez nutnosti někam docházet. Veškerá výuka byla bezplatná, neboť kurz byl součástí výstupu projektu spolufinancovaného Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky s názvem *Sociokulturní kompetence pro pracovníky škol a školských zařízení*. Bližší informace viz na webových stránkách projektu <http://sociocultur.ujep.cz/>, ze kterých bylo možné se na čtyřměsíční e-learningový kurz (září 2011 až původně plánovaný konec ledna 2012, který byl prodloužen do 10. 2. 2012) přihlásit.

Klíčová aktivita (12. 9. 2011 – 31. 1. 2012, prodloužena do 10. 2. 2012) s názvem **Proškolení cílové skupiny byla ukončena**, odborní a ICT pracovníci projektu zpracovali výsledky on-line kurzu do konce února 2012. Na základě nových poznatků, které získala cílová skupina formou studia připravených materiálů a jejich ověřením v autoevaluačních testech a plněním zadaných úloh ve spolupráci s tutory, získali úspěšní účastníci on-line kurzu

akreditovaného MŠMT osvědčení o jeho absolvování, na jehož základě se pozitivně změní i jejich pozice na trhu práce, neboť se budou moci problematice začleňování cizinců věnovat profesionálně (např. v tzv. třídách pro jazykovou přípravu na základních školách, jejichž zřizovateli jsou příslušné krajské úřady; učit cizince v jazykových školách, pracovat s cizinci v různých zařízeních pro ně u nás zřizovaných apod.).

V posledním (závěrečném) období byl projekt vyhodnocen. Cílová skupina byla seznámena se svými dosaženými výsledky v závěrečném testu, v němž účastníci prokázali, zda si z kurzu odnášejí základní poznatky a předpoklady k práci v multikulturní třídě, zda jsou dostatečně vybaveni tzv. sociokulturní kompetencí k tomu, aby byli schopni pozitivně řešit problémy při začleňování žáků-cizinců do českých škol a obecně do českého vzdělávacího systému. Kompletně vyřešený projektový záměr včetně podrobně zpracovaných výsledků v programu STATISTICA 10 CZ byl ukončen, výsledky byly patřičně statisticky vyhodnoceny a srovnány s podobnými výsledky v zahraničí, přičemž se neprokázaly významnější rozdíly. Řešitelský kolektiv prezentoval výsledky projektu v tuzemsku i v zahraničí.

Výstupem realizovaném v závěrečném období byl kompletně vyřešený projektový záměr včetně podrobně zpracovaných výsledků, ve kterém byly vytvořeny celkem tři nové produkty, a to vlastní e-learningový on-line kurz s názvem *Sociokulturní kompetence pro pracovníky škol a školských zařízení, trojjazyčný frazeokulturologický slovník* v digitální podobě (jako samostatná část výše uvedeného kurzu) a soubor základních rusko-česko-slovenských frazémů pro pedagogy s kulturologickým výkladem v tištěné podobě s názvem *Rusko-česko-slovenská frazeokulturologická příručka*. Rektor univerzity podepsal k těmto výstupům licenční smlouvu, která byla se závěrečnou MZ projektu odeslána na MŠMT.

Statistické vyhodnocení výsledků kurzu „Sociokulturní kompetence pro pracovníky škol a školských zařízení září 2011 – leden 2012“ (prodl. do 10. 20 2012)

Kurz začalo studovat celkem 181 studentů, **úspěšně jich bylo vyškoleno 161**, což je **téměř 89 %**. Dvacet účastníků buď kurz nedokončilo, nebo někteří nedosáhli v každém testu alespoň 60% úspěšnosti, což byla nutná podmínka pro jeho absolutorium.

Výsledky testů řešených v průběhu konání e-learningového kurzu jsou podrobně uvedeny ve speciální příloze a byly zpracovány v programu STATISTICA 10 CZ (blíže viz v příložených pdf souborech). Z charakteristik polohy (průměr, modus, medián a dolní a horní kvartil) a charakteristik variability (rozptyl a směrodatná odchylka) jednotlivých úloh je vidět, že úspěšnost jejich řešení se s postupujícím časem signifikantně neměnila. Protože se náročnost testových úloh postupně zvyšovala, je tento fakt vysvětlitelný tím, že pedagogové a pedagogičtí pracovníci v praxi věnovali probíraným partiím opravdu velké úsilí, což svědčí o tom, že je kurz jako takový pozitivně zaujal a motivoval, což vyjádřili i v rámci 8. kapitoly (blíže viz výše v textu).